

CENTENARIO NACIMIENTO
CARDENAL **TARANCÓN**
1907-2007

WWW.CARDENALTARANCÓN.ORG

El cardenal Tarancón i la recepció del Vaticà II a Espanya

En la Quaresma de 1985 el cardenal Enrique i Tarancón va predicar els exercicis espirituals a la comunitat de Montserrat. Els retirs anuals són a Montserrat un xic especials, però aquells van ser especialíssims. En la recreació comunitària que segueix al sopar hi ha col·loqui amb el predicador, teòricament sobre el tema de les seves converses, però en la pràctica se li pregunta per les seves activitats. Així el nostre retir anual ens dóna ocasió de prendre coneixement i contacte amb la diverses dimensions de la vida de l'Església. Donava Tarancón les conferències en castellà, però el col·loqui era en valencià o català. Naturalment, se li va preguntar sobre els moments històrics dels quals havia estat protagonista. En un primer moment se'l veia molt reservat, però després va semblar trobar-se molt a gust entre nosaltres i ens va parlar amb total sinceritat i fins a amb vehemència d'aquells moments dramàtics del postconcili i de la transició. En les *Confesiones* publicades pòstumament¹ he llegit molt del que llavors ens va relatar, però amb una doble diferència: en les *Confesiones* dóna més detalls, aporta documentació i cita pels seus noms eclesiàstics i polítics, però els comentaris són serens; en els nostres col·loquis els comentaris eren bastant apassionats, però callava el nom del principal antagonista, Guerra Campos, encara que pels detalls que donava recordava la gitana que deia: “que no dic qui és, però que l'estic mirant”. Tant les conferències com els col·loquis s'havien gravat en cinta, però per desgràcia la gran inundació de 2000 se'n va endur tota la nostra fonoteca, que conservava documents sonors del major interès espiritual, històric i sentimental. De la doctrina espiritual d'aquelles conferències només recordo que vam convenir que eren molt profundes, però dels records històrics m'han quedat vivament gravades les expressions d'estupor i d'indignació al referir la conspiració entre Guerra Campos i els elements de l'Opus Dei en la Congregació del Clergat, i també em va semblar notar una certa reserva quant a l'actitud de Pau VI, que l'havia protegit, però sense arribar a les severes decisions que caldria esperar davant aquelles maniobres tan escandaloses. És a la llum d'aquests records que llegeix entre línies les *Confesiones* i altres documents del cardenal Tarancón.

Però hi ha un altre text del nostre cardenal, molt més breu i menys conegut que les *Confesiones* però que em recorda el to d'aquells col·loquis a Montserrat. El 20-21 de maig de 1994 es van celebrar a Madrid, organitzades conjuntament per l'Istituto Paolo VI de Brescia i la Universitat Pontifícia de Salamanca, unes jornades d'estudi sobre Pau VI i Espanya, que volien ser un desgreuge a tot el que els homes de Franco havien dit, que el Papa no estimava Espanya. La conferència inaugural s'havia encomanat a Tarancón, que havia acceptat, però en la sessió inaugural es va anunciar que el cardenal s'havia excusat per raons de salut. Era cert que no es trobava bé, i de fet va morir el 28 de novembre, però una font molt ben informada em va assegurar que havia alguna cosa més. Era evident que el simposi quedava incomplet sense el testimoniatge del cardenal Tarancón, i per això Julio Manzanares, Juan María Laboa i Joaquín Luis Ortega el van visitar a la seva residència de Vila-real, el 19 de novembre d'aquell mateix any 1994, nou dies abans de la seva mort. L'entrevista va ser molt llarga, i a Salamanca i a Brescia es conserva l'enregistrament magnetofònic original, però al final de les actes del simposi de Madrid es va afegir un extracte de divuit pàgines, conservant fidelment el tenor oral i espontani, com a Montserrat.² Destacaré el que em sembla més important. Li sembla evident a Tarancón que el pla de Pau VI al traslladar-lo a Toledo és “dur-me a Madrid

¹ Vicente Enrique i Tarancón, *Confesiones*, PPC, Madrid, 1996.

² *Pablo VI y España. Giornate di studio, Madrid, 20-21 maggio 1994*. Pubblicazioni dell'Istituto Paolo VI, Brescia, 1996.

perquè, president de la Conferència Episcopal, assistís jo al canvi. Això ja es veu clar.” Dubtava d'acceptar, sospitant que fos maniobra del nunci, i va voler parlar personalment amb el Papa, que li va dir: “És cosa meva... Jo crec que vostè en els moments que vénen pot fer una tasca; almenys jo tinc confiança que pugui fer-la”. Quin va ser el moment més difícil dels molts que li van tocar? Respon sense embuts: “Va ser el del renou de Concordat, perquè quasi havien convençut el Papa”. Qui? Casaroli i Garrigues. Tarancón s'oposava totalment al nou concordat que ja tenien cuinat, i va acabar convençent Pau VI que no es dugués avant. Tarancón s'oposava al projecte per dues raons, ambdues fidel expressió de la doctrina del Vaticà II. Una de fons: que no convenia mantenir la fórmula solemne de concordat, molt unida a una determinada concepció de les relacions entre l'Església i l'Estat que *Gaudium et spes* donava per superada, i per això, si el concordat de 1953 estava evidentment desfasat, preferia múltiples acords puntuals. Altra raó de forma: que després de tot el que el Concili havia dit del paper de l'episcopat, no admetia que actuaren de comú acord el Govern i la Secretaria d'Estat marginant la Conferència Episcopal. Fins i tot Casaroli va acabar veient que “estaven volent-lo embolicar”, i va dir a Tarancón: “Quina raó tenia vostè”, al que li va contestar: “Sí, jo els conec.” Es referia a López Rodó i a l'Opus, que en altres moments de l'entrevista surten també malparats. De López Rodó assegura que la seva política no era només personal, sinó dictada per l'Obra. López Rodó (que havia estat convidat a les jornades de Madrid, però no hi va assistir) va protestar d'aquestes afirmacions i va demanar i va obtenir que el butlletí de l'Istituto Paolo VI, en el seu *Notiziario* núm. 32 (novembre de 1996), publicés una carta seva i algunes pàgines de les seves memòries³ on reitera l'habitual afirmació que els membres de l'Opus Dei que ocupen càrrecs públics actuen segons la seva consciència personal i no al dictat de la jerarquia de l'Obra. Tal vegada el més delicat d'aquesta entrevista quasi és quan, completant el que en les *Confesiones* i en altres ocasions diu del tema que Pau VI li va donar suport sempre, fins al punt que el cardenal Villot escrigués una carta que pràcticament desautoritzava el cardenal Wright i la Congregació del Clergat, “cosa que poques vegades s'ha fet a Roma, desautoritzar una congregació”, no amaga la seva amargor perquè les acusacions dirigides contra ell van fer amb tot algun efecte en el Papa, i repeteix una vegada i una altra: “calúnnia que alguna cosa queda”. “Com havia aquelles manifestacions de certs consultors de la Congregació del Clergat, que... que sí, que no... Això va crear en la Secretaria d'Estat certa perplexitat. Fins i tot jo crec que va tocar a Pau VI [...]. De tal manera que jo crec que va ser una cosa bona, però que va quedar incompleta, truncada. Com qui diu: què ha passat ací? Això va ser l'inconvenient”.

Però vegem primer com era el bisbe Tarancón quan va assistir al Concili. En els seus *Recuerdos de juventud*⁴ parla Tarancón de la seva “conversió” en el Concili. No va ser ell l'únic convers, sinó que el canvi, per convicció profunda o per mimetisme superficial, va constituir un fenomen general. En començar el Concili els bisbes conservadors o immobilistes tenien ja les seves posicions i la seva consciència de grup ben definides. Es tenien per àmpliament majoritaris i, com que a més comptaven amb el suport de la cúria vaticana, que controlava les comissions preparatòries i el Secretariat General, confiaven veure aprovats quasi per aclamació els esquemes que havien preparat. Els renovadors, en canvi, eren molt pocs al principi i, excepte uns pocs prelats europeus notables, no estaven connectats entre ells. Però en qüestió d'alguns dies es va invertir la proporció d'ambdues tendències. El llenguatge dels pares conciliars i dels cronistes canvia: primer deien ‘majoria’ dels conservadors i creien que els renovadors

³ *Testimonio de una política de Estado*, Planeta, Barcelona 1987.

⁴ Grijalbo, Barcelona, 1984.

eren una minoria, però al poc temps, i fins a la fi del Concili es van invertir les denominacions. Va ser precisament en els primers debats sobre la litúrgia, tema en el qual Tarancón tenia especial competència, que els renovadors van prendre consciència de qui i quants eren. Al principi del Concili el cardenal Döpfner preguntava en una carta a Montini amb quants bisbes italians creia que podrien comptar per als seus plans renovadors, i l'arquebisbe de Milà li va contestar que amb prou feines amb 30, sobre els 344 bisbes italians. El cardenal Jubany va explicar al P. Evangelista Vilanova que va tenir una intervenció sobre la col·legialitat i va dir que parlava “en nom d'11 bisbes espanyols”, i en l'autocar en què tornaven al Col·legi Espanyol va escoltar que cert bisbe deia, indignat: “Ja voldria jo saber els noms d'aquests 11 traïdors!”. És tant com dir que dels 78 bisbes espanyols només 11 eren renovadors.

Durant el primer període del Concili, un sacerdot va escoltar una conversa que tenien en el Col·legi Espanyol el cardenal de Sevilla, Bueno Monreal, i el de Tarragona, Arriba y Castro. Aquest estava alarmat per l'actitud renovadora d'alguns joves bisbes. Deia: “Em tem, eminència, que fins i tot entre nosaltres, els espanyols, hi ha alguns bisbes progressistes”. Bueno Monreal li va contestar: “No s'ho prengui així, eminència. Aquests bisbes que li semblen progressistes, en el seminari eren molt estudiosos i van traure les millors notes, com vostè i jo. I eren molt piadosos, com vostè i jo. I després van obtenir el doctorat en teologia o dret canònic a Salamanca o a la Gregoriana de Roma amb *summa cum laude*, com vostè i jo. L'única diferència és que ells han continuat llegint, mentre que vostè i jo, siguem sincers, no hem obert un llibre des que vam acabar la carrera”.

Aquests bisbes creien que el *Syllabus* de Pius IX, que condemnava com a heretgia la separació d'Església i Estat i la llibertat religiosa, era infal·lible i irreformable. Creien també que Espanya era catòlica. Estaven orgullosos de l'article I del Concordat de 1953, que declarava que “la religió catòlica, apostòlica, romana segueix sent l'única de la nació espanyola”. Era reproducció literal de l'article 1 del Concordat de 1851, que l'acord de 1941 havia declarat vigent, encara que significativament s'havia suprimit el final “...a exclusió de qualsevol altre culte”. Però en el context de la postguerra civil, aquesta declaració sonava com una refutació de la famosa frase d'Azaña a les Corts, en el debat de la qüestió religiosa, la nit del 13 al 14 d'octubre de 1931: “Espanya ha deixat de ser catòlica.” Una frase que, en el context del discurs, era la simple constatació que la religió ja no tenia a Espanya, socialment i culturalment, el pes que havia tingut en els segles d'or, i la nova constitució havia d'acomodar-se a aquesta realitat. El mateix cardenal Gomá havia reconegut la descristianització d'Espanya i que la religió era només superficial. En la seva primera pastoral després de ser nomenat arquebisbe de Toledo, havia dit: “Des d'un alt setial s'ha dit que Espanya ja no és catòlica. Sí que n'és, però n'és poc”.

On hem de situar a Tarancón en el mapa de l'episcopat espanyol, en començar el Concili? Tenia una doble experiència: no només la de la seva diòcesi de Solsona, sinó també la de secretari de l'episcopat. Ell mateix ha explicat que va ser el cardenal Pla i Deniel, primat i president de la conferència de metropolitans, qui li va comunicar la creació del secretariat de l'episcopat, i que era ell el designat, però estava convençut el nostre prelat que tant la creació del càrrec com el seu nomenament venien del Vaticà. Des de la modesta diòcesi de Solsona s'havia donat a conèixer en les altures romanes, i segurament es valorava la independència de criteri davant el govern manifestada particularment amb la pastoral *El pan nuestro de cada día*. Hi ha vegades (i aquest és el nostre cas) que un càrrec pren la forma i l'abast que li confereix qui l'exerceix. El bon fer del secretari de l'episcopat espanyol devia ser ben vist en els dicasteris vaticans, perquè va ser nomenat membre de la comissió conciliar preparatòria sobre els bisbes i el

govern de les diòcesis, i en les votacions per a les comissions pròpiament conciliars, a pesar del tombs que van patir les llistes propiciades per les congregacions romanes, va ser triat (encara que en un dels darrers llocs) per a la comissió per al document sobre la disciplina del clergat i del poble cristià.⁵

Quan Joan XXIII va anunciar la decisió de convocar un concili ecumènic Tarancón feia 14 anys que era bisbe de Solsona. Fins a cinc anys més tard, en 1964, en l'intermedi entre la segona i la tercera sessions, no seria traslladat a l'arquebisbat d'Oviedo. La diòcesi de Solsona era llavors majoritàriament rural, conservadora i molt catòlica. Però la seva zona oriental era l'Alt Llobregat, que amb les seves mines i la seva potent indústria tèxtil (ambdues actualment molt decaigudes) constituïa llavors un focus revolucionari i tradicionalment anarquista (recordem la insurrecció de 1932). Sota el franquisme semblava que no hi havia perill de revolució, però el món obrer no era el mateix que els pagesos de la majoria de la diòcesi, i curiosament era en aquesta zona oriental potencialment més explosiva on fallava el racionament i calia recórrer al mercat negre, que no estava a l'abast dels obrers. Explica Tarancón que “des de finals de 1948 es va produir en la diòcesi de Solsona un fet singular: es mantenia el racionament normal en les zones rurals –les tres quartes parts de la diòcesi–, però fallava el racionament diversos dies seguits –i fins setmanes senceres– en la zona industrial i minera. Això va produir un defici que amenaçava convertir-se en rebel·lió”.⁶ La famosa pastoral *El pan nuestro de cada día, dánosle hoy* no va sortir per generació espontània: “Em van parlar diversos sacerdots i em van escriure diversos obrers demanant-me que m'interessés sobre els empresaris i, especialment, davant les autoritats públiques”.⁷ Després d'haver intentat exposar al governador el problema i d'haver fins i tot escrit a diversos ministres als quals coneixia personalment (els d'Agricultura, Governació i Afers Exteriors), va llançar la seva denúncia pública. Ja sabem el renou que va produir. Aquí només interessa recordar que el nostre bisbe va al Concili amb una experiència de la problemàtica obrera i social, i també de les limitacions del règim imperant, tant per al benestar dels ciutadans com quant a les relacions entre l'Església i l'Estat.

El que Tarancón esperava del Concili es pot veure en la seva resposta a la consulta que el secretari d'Estat, per encàrrec de Joan XXIII, va fer als bisbes de tot el món, el 8 de juny de 1959, no sobre la conveniència de convocar un concili, sinó, decidida ja la convocatòria, què els semblava la idea i quins temes haurien de tractar-se. Les respostes dels bisbes espanyols, i en general de quasi tot l'episcopat universal, són pobríssimes. Els prelats espanyols solen dir que el Concili hauria de proclamar nous dogmes marians, condemnar solemnement el comunisme i limitar l'exempció dels religiosos. Quant a l'ecumenisme desitjat per Joan XXIII, sí, però que es converteixin a l'Església romana, que és l'única veritable. Tabera Araoz (Albacete) vol que es recapitulen totes les condemnes pontifícies dels errors moderns, des del *Syllabus* de Pius IX a la *Humani generis* de Pius XII. Moro Briz (Àvila) es pregunta si cal mantenir la “tesi” de l'Estat catòlic; no és desitjable la separació d'Església i Estat, però en alguns llocs, com als Estats Units, està donant bons fruits. Alcaraz y Alenda (Badajoz), brevíssim, només demana la definició dogmàtica de la mediació universal de la Mare de Déu. García de Sierra y Méndez (Barbastre), a més de la definició de Maria Mediadora, vol la “greu i pública condemna” del comunisme, “compendi de tots els errors”, i que se sancione els sacerdots que van “al cinema i a altres espectacles poc honests”. Modrego i

⁵ *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando, Series I (Antepreparatoria)*, vol. I, pars I, p. 32, 42 i 85.

⁶ *Confesiones*, p. 109-110.

⁷ *Ibid.*, p. 110.

Casaus (Barcelona) defensa la filosofia i la teologia escolàstiques contra les tendències modernes, com la “moral de la situació”; que no s'admetin les associacions sacerdotals ni els instituts seculars sacerdotals que no se sotmeten plenament al bisbe. Pérez Platero (Burgos) rebutja l'ús de la llengua vulgar i defensa el celibat sacerdotal, la tonsura i la sotana. Gutiérrez Díaz (Cadis i Ceuta) tracta els cristians no catòlics de “branques estèrils tallades”. Del Campo y de la Bárcena (Calahorra, La Calzada i Logronyo) vol que es declari Maria Mediadora i es condemnin la “moral de la situació” i el maltusianisme. Sanahuja Marcé (Cartagena) entén que, atesa la situació [perfecta] de la seva diòcesi i d'Espanya sencera, res cal proposar en qüestió de fe, però que es mantingui absolutament la sotana. Bascuñana Llópez (Ciudad Rodrigo) proposa que es tracti dels errors moderns, es defineixi la mediació de la Mare de Déu, es mantingui el celibat sacerdotal i s'imposi fermament l'hàbit eclesiàstic. Llopis Ivorra (Còria-Càceres), després de convocar la cúria diocesana i els vicaris forans, demana que “s'exposi solemnement la posició de l'Església davant l'existencialisme”, es proclamï com a dogma catòlic la mediació universal de Maria, s'imposi als clergues “si no el vot almenys l'esperit de pobresa” i es vegi si cal suprimir les taxes percebudes pels sacraments. Rodríguez Díaz (Conca) vol que es condemnin solemnement els errors ja condemnats per la *Humani generis*, i sobretot el comunisme; fóra perillós introduir la llengua vernacla en la missa; prendre precaucions amb “els alumnes de teologia i sacerdots joves que emprenen viatges d'estudis per països estrangers, cosa avui massa freqüent, sobretot en temps de vacances”. Cartaña Inglés (Girona) creu que els sacerdots exercirien el seu ministeri amb major tranquil·litat i fervor si tinguessin una assegurança de malaltia i vellesa; el professor de Moral proposa que es donin normes sobre la “modèstia cristiana” [vestits] en temples, carrers... i “en la pràctica d'alguns esports”. García y García de Castro (Granada) demana proclamar la mediació universal de Maria, que s'aprofundeixi la josefologia, que els estudiosos catòlics paren esment en els errors moderns, existencialisme, vitalisme, les falses democràcies i la llibertat omnímoda; que es permeti “en la mesura que sigui possible” la llengua vernacla en la litúrgia. Álvarez Lara (Guadix) entén que, després del Vaticà I, el Magisteri ja ha condemnat els errors moderns, per la qual cosa hi haurà prou de reiterar-lo amb l'autoritat del Concili. Cantero Cuadrado (Huelva) subratlla la separació entre la ciència civil i l'eclesiàstica, i afirma que l'estudi de les ciències naturals sense fonaments teològics duu al naturalisme i a l'ateisme; el principal objectiu del Concili ha de ser la puresa de la doctrina i la santedat i formació íntegra dels clergues; a l'ideal de “un sol ramat i un sol pastor” s'arribarà per la puresa de doctrina i la santedat de vida dels catòlics, perquè “qualsevol altra classe d'unificació de les confessions cristianes al si de la veritable Església potser resultaria una càrrega nociva de cara a la futura evolució històrica i la vida de la santa Mare Església”. Rodrigo Ruesca (Osca) exalta el “magisteri únic de l'Església docent” i condemna tot altre magisteri de laics, com la “teologia de laics”, la “moral nova”, etc. Cardona Riguera (Eivissa) desitja la definició de la mediació universal de Maria i que es proclamïn els anatemes que el Vaticà I tenia preparats però no va poder formular. Una interessant resposta és la del bisbe de Gran Canària, Antonio Pildain Zapiain. Encara que, com veurem, va ser un dels més decidits adversaris de la llibertat religiosa, els seus antecedents de catolicisme social, de nacionalista basc moderat i d'antifalangista es revelen quan demana que es condemnin “...el liberalisme, el totalitarisme, tant absolut com mitigat; l'estatisme, que prescindeix del principi de subsidiarietat i absorbeix moltes coses que no li són pròpies; el nacionalisme idolàtric de les grans nacions, que conculca criminalment els drets naturals de les petites nacionalitats i regions; el laïcisme, el comunisme, com també el *mammonisme*, que nega allò que es deu als obrers i als pobres per a cercar només l'èxit econòmic, principalment per mitjà de les

societats dites anònimes, en els èxits injusts de les quals col·laboren no pocs catòlics”. En canvi el seu veí Pérez Càceres (La Laguna, Tenerife) diu que no té qüestions a plantejar al Concili perquè “la nostra diòcesi, perseverant en la fe catòlica, envoltada per un gran mar i allunyada dels perills de les grans urbs, sota els auspicis de la benaurada Mare de Déu, venerada ja abans que aquestes illes abraçaren la fe cristiana, d'alguna manera s'ha lliurat de les arrels dels mals universals” (!). Hidalgo Ibáñez (Jaca) defensa la col·legialitat, que mai no ha estat ignorada, ni repudiada, ni considerada contrària al Primat del Romà Pontífex. Romero Menjibar (Jaén) creu que no convé definir nous dogmes, perquè faria més difícil la tornada dels cristians separats, i formula bons suggeriments de reforma litúrgica i de justícia social; que es condemnin els catòlics progressistes i els catòlics liberals. Almarcha Hernández (León) proposa que es corregeixi la manera de parlar i els elements humans que mantenen separades les esglésies cristianes; que s'adoptin els avenços del moviment litúrgic que fomenten la participació dels fidels. Del Pino Gómez (Lleida) afirma que “la primera i principal qüestió que ha de tractar el Concili és la del règim i vida dels seminaris” que estan contaminats d'errors i desviacions morals; que es condemnin solemnement el comunisme i el materialisme; que es corregeixi el menyspreu de la llengua llatina i la gran tendència a deixar l'hàbit talar, que dona dignitat als sacerdots davant els fidels i els lliura de molts perills. Balanza y Navarro (Lugo) desitja que es defineixi la mediació de Maria i s'ampliï l'ús de la llengua vernacla en la litúrgia. Eijo y Garay (Madrid i patriarca de les índies occidentals) vol que es completi l'obra del Vaticà I; sobre l'Estat no confessional, que es condemni els que diuen que la doctrina de Lleó XIII era només per a aquells temps; que s'expliqui el principi “fora de l'Església no hi ha salvació” i es condemni l'indiferentisme religiós; solemne condemna del comunisme ateu, la teologia nova, la moral de la situació, l'estatisme o totalitarisme absoluts, etc.; que se suprimeixi l'ofici coral dels canonges en les catedrals els dies firals, perquè els fidels no hi assisteixen; declaració de Maria Mediadora; potser convindria restaurar el diaconat permanent. Herrera Oria (Màlaga) insisteix en l'apostolat social, l'apostolat dels laics i l'apostolat de la premsa, amb la creació d'una congregació romana específica; que tots els estudiants de teologia tinguin a mà la Suma Teològica de sant Tomàs en llatí. Enciso Viana (Mallorca) vol evitar que, al tenir caritat amb els dissidents, no s'atribueixin errors històrics a l'Església, i que els que propugnen reformes litúrgiques no diguin que l'Església durant segles ho ha fet malament; que en el ritu llatí es mantingui el llatí, com a òptim element d'unitat i de precisió de llenguatge; que es prohibeixi la dita autocrítica d'alguns catòlics; que els religiosos estiguin en tot sotmesos a la jurisdicció del bisbe. Pascual Marroig (Menorca) es limita a assenyalar el perill dels seminaristes que usen bíblies traduïdes de les llengües originals, i que es faci una nova versió llatina de les llengües originals. Argaya Goicoechea (Mondoñedo-Ferrol) fa la llista de tot el que va quedar pendent del Vaticà I; en exègesi, impedir els abusos dels “gèneres literaris”; errors de la nova teologia; que les definicions dogmàtiques no es facin en forma d'anatemes; un ús més ampli de la llengua vernacla en la litúrgia; de cara a l'ecumenisme, que es distingeixi el que hi ha en l'Església de dret diví, i per tant immutable, del dret eclesiàstic reformable. Temiño Sáiz (Orense) proposa que l'apostolat dels religiosos se sotmeti al bisbe; que s'abreugi l'ofici diví dels sacerdots, però s'imposi almenys mitja hora d'oració mental; que en les festes patronals se separi més bé la part religiosa de la civil. Barrachina Estevan (Oriola-Alacant) vol, primer de tot, que es declari dogma de fe la mediació universal de Maria; que es condemni la tolerància o indulgència d'alguns catòlics cap al comunisme; condemnar també el modernisme religiós, síntesi dels pitjors errors; també el monopoli de l'ensenyament per part de l'Estat, però també la separació d'Església i Estat. Rubio Montiel (Osma-Sòria),

que s'excusa de contestar amb retard per haver estat llarg temps malalt, proposa que els bisbes malalts o per qualsevol causa inhàbils siguin apartats del ministeri; suggereix la internacionalització de la cúria, i que s'incrementin els contactes entre bisbes d'una mateixa nació. Lauzurica y Torralba (Oviedo) demana que es declari la maternitat espiritual i la mediació de Maria, que es condemnin la moral de la situació i el comunisme, que s'usi la llengua vernacla en les interrogacions i exhortacions dels sacraments, sigui obligatòria l'homilia en totes les misses i es traslladen totes les festes a diumenges. Souto Vizoso (Palència) demana que es continuï el que el Vaticà I va deixar pendent, que es recapituli la doctrina dels documents i discursos pontificis i que es reconegui els patriarques i metropolitans el rang que els correspon. Delgado Gómez (Pamplona) es preocupa perquè es defineixin una sèrie de qüestions teològiques teòriques: relació entre el natural i el sobrenatural, disminució de la gravetat dels pecats, sort dels nens no batejats, condicions per a la legitimitat de la guerra, exempció dels religiosos, evitar el nacionalisme religiós i facilitar la remoció de rectors. Zarranz y Pueyo (Plasència) desitja que es mantingui el llatí, reforma dels impediments matrimonials, reforma del dret penal eclesiàstic, que s'unifiquin les congregacions religioses que tenen el mateix fi apostòlic i que es faciliti l'accés al sacerdoci dels religiosos laicals (La Salle, Champagnat, etc.). Barbado y Viejo (Salamanca) proposa que es tracti de certes filosofies perilloses, com la d'Ortega y Gasset, que es reafirmi la validesa actual del *Syllabus* de Pius IX i que s'elabori un altre *Syllabus* que recapituli la doctrina dels papes després del Vaticà I; quant a la unió de les esglésies, que s'impedeixi la propaganda protestant a Espanya i Amèrica Llatina. Font i Andreu (Sant Sebastià), com quasi tots els bisbes espanyols, demana la definició dogmàtica de Maria Mediadora, però també una cosa que sona a col·legialitat: “que es defineixi l'autoritat dels bisbes, ‘especialment quan formen un sol cos i sota l'autoritat del romà pontífex’”; es mostra contrari a l'art modern que suprimeix les imatges, a la pseudolitúrgia que menysprea l'adoració del Santíssim, el rosari i altres devocions; s'oposa a la continència periòdica (que la seva “malícia” explica en un extens annex: Pius XII exigiria greus motius per a usar-la); que es mantingui la sotana, que guarda de molts perills; res de llengua vernacla en la missa, perquè, a més de perjudicar la unitat, “en els llocs on hi ha duplicitat de llengües vernacles donaria lloc a confusió, controvèrsies i divisions. Puc assegurar-ho per pròpia experiència”. La resposta de Eguino Trecu (Santander) mostra una àmplia coincidència amb la d'Argaya Gocochea (Mondoñedo-Ferrol) més amunt resumida (la d'Argaya és del 8 de setembre de 1959, la de Eguino del 20 d'octubre). Quiroga Palacios (Santiago de Compostel·la) demana que s'acabi el que el Vaticà I va deixar inacabat, i es completi amb “l'admirable tresor dels documents” dels darrers pontífexs. Pont i Gol (Sogorb) presenta un concís índex de les qüestions que s'haurien de tractar, sense suggerir respostes; notem només que parla de “l'actuació de l'Església per a defensar els drets naturals dels seus súbdits”, de “l'adaptació de l'Església a la cultura de cada poble”, de “la llengua llatina i les vernacles (en plural, perquè en la seva diòcesi en són dues: l'espanyol i el català o valencià) en la litúrgia romana” i de la posició de l'Església davant el World Council of Churches. Llorente y Federico (Segòvia) creu que, “a més del que es refereix a la pau i unitat de l'Església i la conversió dels jueus”, hauria de tractar-se de les revelacions privades i aparicions, a les quals alguns donen més importància que a la Revelació. Bueno y Monreal (Sevilla) se centra en la unitat de l'Església en la doctrina, l'activitat i la disciplina; que es defineixi l'autoritat de les conferències de metropolitans, de bisbes i de comissions episcopals, perquè moltes qüestions desborden l'àmbit de les diòcesis (apunta a la col·legialitat); que es doni més lloc a la llengua vernacla en la litúrgia. Bereciartúa Balerdi (Sigüenza-Guadalajara) vol que es defineixi la doctrina sobre l'origen de l'home; “una moderada i

raonable llibertat dels teòlegs catòlics” donaria molt bons fruits per als intel·lectuals laics, tant els catòlics com els protestants i incrèduls; en matèria social, a més de condemnar el comunisme, que s'examini de nou (l'antiga condemna) del liberalisme, perquè avui “tendeix a convertir-se en un mer procés polític i econòmic” (no filosòfic); supressió dels “drets d'estola” que estableixen classes en els sacraments. Hurtado y García (Tarazona) demana proclamar Maria Mediadora i condemnar el comunisme ateu, l'existencialisme, la moral nova, el materialisme, “l'audàcia pertinaç” de certs exegetes que invoquen els gèneres literaris i els que defensen la “licitud absoluta del mètode dit d'Ogino”; que es procuri la unió de les esglésies dissidents, *salvis salvandis*. El cardenal Benjamín Arriba y Castro (Tarragona), preocupat perquè alguns dels seus sacerdots no seguien del tot les seves consignes, jutjava que primer de tot de res calia reforçar l'autoritat episcopal, i, equiparant la seva pròpia autoritat a la de l'evangeli, afegia: “...ja que no tots obeeixen a l'evangeli, ço és, al magisteri i els mandats tant dels bisbes com del mateix romà pontífex”; el Concili, com vol el Papa, ha d'ésser “d'unitat, ço és, d'agregació, si fos possible, de totes les ovelles que estan fora de la cleda”. Villuendas Polo (Terol-Albarrasí) suggereix una reforma dels capítols de canonges; el restabliment del diaconat, almenys en les missions; que es donin normes generals per a la negació de la penitència i l'eucaristia, especialment pels vestits indecents; que es condemni de nou el laïcisme, el comunisme i l'existencialisme. El cardenal primat Pla y Deniel (Toledo), a diferència de la resta de l'episcopat espanyol, creu que després de les definicions de la Immaculada i l'Assumpció de la Mare de Déu, “no sembla necessari ni oportú definir cap altre dogma particular”; sobre les relacions entre l'Església i l'Estat creu que les nacions o estats han de professar la veritable religió; on hi ha unitat catòlica és lícita la tolerància del culte privat no catòlic, i del culte públic si no hi ha unitat catòlica; defensa la conveniència de concordats. López Ortiz (Tui Vigo) proposa que els bisbes renunciïn als 75 anys; ús de la llengua vulgar en la litúrgia; per a la unió de les Esglésies, suggereix la mitigació d'algunes mesures restrictives; per exemple, que només es prohibeixin les bíblies no catòliques que continguin errors. Iglesias Navarri (Urgell), a més de la mediació universal de Maria, proposa que els sacerdots practiquin exercicis espirituals cada dos anys, i no cada tres (cànon 126). Olaechea Loizaga (València) desitja que se suprimeixi el col·legi cardenalici i siguin només bisbes els que formin el senat de l'Església advoca pel diaconat, sense vot de castedat; insisteix llargament i vehementment en l'ús de la llengua vulgar en la litúrgia. García Goldaraz (Valladolid) propugna una certa descentralització en el govern de l'Església. Masnou Boixeda (Vic) recomana, per a la unió dels cristians, poques concessions (doctrinals), màxima caritat i “potser alguna confessió de culpes, si n'hi ha per la part humana de l'Església catòlica”; es pregunta si cal suprimir les taxes. Peralta y Ballabriga (Vitòria) vol que es recopili la doctrina dels papes recents sobre els errors moderns; que se simplifiqui la litúrgia i s'admeti la llengua vulgar. Martínez González (Zamora) vol que es defineixin bé els gèneres literaris de la Bíblia, doncs aplicats als evangelis són perillosos; que es reafirmi, amb Trento i el Vaticà I, el valor dogmàtic de la tradició; que es defineixi la doctrina pontifícia sobre les relacions entre l'Església i l'Estat, així com la potestat indirecta; que es defineixi l'eternitat de les penes de l'infern; resolgui's la qüestió de la llengua vernacle en la litúrgia, definint-ne prudentment els límits; que es revisi la reforma del Triduo Sacro, subordinant la litúrgia al bé pastoral de les ànimes, segons les circumstàncies dels diferents llocs; que es mitigui el dejuni eucarístic dels sacerdots que han de celebrar dos o tres misses. Morcillo González (Saragossa) vol la solemne condemna de “l'ateisme marxista o comunisme, així com del capitalisme”; que es tracti de la conciliació entre el progrés científic i filosòfic i les veritats revelades; que es determini en què consisteix la inspiració de les Escriptures; necessitat del baptisme perquè els

nens se salven; pobresa i seguretat social dels sacerdots; que formen la cúria vaticana cardenals, bisbes i sacerdots de tot el món.

Aquestes són, molt resumides, les respostes de 61 bisbes residencials. L'enumeració ha estat una mica pesada, però és com una radiografia de l'episcopat espanyol en vespres del Concili. Les actes del Concili Vaticà II publiquen també les respostes d'una vintena de bisbes titulars, la majoria auxiliars, en què no podem estendre'ns. En canvi subratllarem la resposta del nunci apostòlic Ildebrando Antoniutti, publicada en les actes entre les rebudes d'Espanya. Fruit sens dubte de les enutjoses negociacions per als nomenaments episcopals, demana que se suprimeixin gradualment els privilegis concedits a alguns caps d'Estat, "per a preservar l'íntegra i segura llibertat de l'Església sobretot en l'elecció dels bisbes".

He de confessar que quan vaig examinar les respostes dels prelatos espanyols per a la meua història del Vaticà II, no vaig caure en la importància de les de Tarancón i vaig dir que era només una llarga llista de temes, sense comentaris. Ha estat ara, al preparar aquesta conferència, quan m'he adonat que la seva llista és interessant per alguns temes que inclou, per l'ordre de prioritat i pels que omet. Crec que reflecteix no només la seva activitat pastoral a Solsona, sinó també les dificultats amb què ha ensopegat com a secretari de l'episcopat. Consta de dues parts. En la primera, doctrinal, el primer capítol és el de la Sagrada Escriptura. El segon apartat, sobre l'Església, planteja (núm. 17) "el cos dels bisbes en l'Església universal", o sigui, amb un altre nom, una de les grans novetats declarades pel Vaticà II malgrat la feroç oposició dels conservadors: la col·legialitat i coresponsabilitat episcopal, i, a nivell nacional, la seva experiència en el secretariat de l'Episcopat li fa plantejar (núm. 19) els "mitjans per a obtenir el consens unànim dels bisbes tocant a assumptes eclesiàstics que afecten tota una nació". Quant al gran tema hispànic, la mariologia (capítol 3r), enumera sis sobris punts; el primer (núm. 25) és Marià i l'Església (en la línia del que seria el capítol sobre Maria en la constitució sobre l'Església), i l'últim (núm. 30) és, com tots els bisbes espanyols però al final, Maria Mediadora de totes les gràcies. En el quart apartat, sacraments, planteja (núm. 33) la "sort eterna dels xiquets que moren sense baptisme" (o sigui que posa en qüestió el limbe) i pensa (núm. 39) en el "diaconat laical". En el 5è capítol, sobre la litúrgia, sense entrar en les nimietats que preocupen a uns altres, posa en primer lloc (núm. 40): "pastoral litúrgica" i (núm. 42) "nova reforma del missal i del breviari". Entre els sis punts de l'apartat de Sociologia, no inclou, a diferència de la quasi totalitat dels bisbes espanyols, la petició de la condemna del comunisme, sinó Doctrina social de l'Església (núm. 44), justícia social (núm. 45), salari just (núm. 47) i un tema polèmic en l'Espanya d'aquell temps: "sindicats d'obriers" (núm. 49). L'extensa secció 8a, "Diversa" proposa (núm. 57) la teologia del laicat. Una notable amplitud ecumènica revela el núm. 58: "Elenc de les veritats de fe divina i consulta de les veritats de fe catòlica amb les esglésies dels heretges i cismàtics", que és precisament l'important paper que jugarien els observadors no catòlics en el Concili. La "imputabilitat dels pecats contra el sisè manament" (núm. 72) sembla posar en qüestió la doctrina llavors general que en matèria de sisè el pecat sempre és mortal. Finalment (núm. 76), "moralitat de la prostitució tolerada".

La segona part, "disciplina", se subdivideix en "clergat" i "poble cristià". Notem, per al clergat, "la conveniència d'un tracte íntim dels sacerdots amb el seu bisbe (núm. 86), "la pobresa sacerdotal" (núm. 87) i "la facultat de concelebrar en l'Església llatina" (núm. 97). Quant al poble cristià, diversos punts insisteixen en la coordinació de l'apostolat, amb estructures supraparroquials i supradiocesanes (nn. 104, 106 107, 108), nou concepte dels treballs prohibits en les festes (núm. 110; es refereix a la distinció entre treballs servils i liberals: un jornalero no podia treballar en diumenge, però sí un

advocat, metge, escriptor, etc.), comprensió de l'home modern (núm. 123). El document acaba amb un apartat que titula *Negotia magni momenti* (“assumptes de gran importància”. El primer (núm. 126) és la reforma de la Cúria romana. Vol també (núm. 139) que es tracte de la “religiositat de l'Estat”, o sigui de l'Estat confessional, amb el qual òbviament no està d'acord.⁸

No detallarem les actuacions de monsenyor Tarancón durant el Concili. Anem al nostre tema, que és la seva actuació, després del Concili, per a la seva recepció a Espanya. A diferència de la conferència de metropolitans, el president nat dels quals era l'arquebisbe primat de Toledo, el president i el secretari de la Conferència Episcopal Espanyola serien triats per l'assemblea plenària. Al constituir-se la Conferència Episcopal Espanyola el 26-28 de febrer de 1966 van eixir triats Quiroga Palacios president, Casimiro Morcillo vicepresident i Guerra Campos secretari. Tarancón ja no era secretari de l'episcopat espanyol i queda de moment descartat.

Àdhuc a risc de semblar maniqueu, no puc deixar de contraposar les dues grans figures del postconcili a Espanya: Tarancón i Guerra Campos. Guerra Campos havia assistit a les dues primeres sessions del Concili, entre 1962 i 1963, com a simple teòleg consultor de l'episcopat espanyol. Durant la segona intersessió, el 5 de juny de 1964, va ser nomenat bisbe titular de Mutio i auxiliar de Madrid, i el 26 d'octubre del mateix any, durant la tercera sessió conciliar, en el debat sobre la futura *Gaudium et spes*, va tenir una excel·lent intervenció sobre l'ateisme.⁹ Diversos testimonis refereixen que quan després alguns bisbes es van acostar a felicitar-lo, els va dir: “Doncs, què es creien? Els franquistes també som intel·ligents!”. Inga Kinchowa, un dels dos periodistes soviètics que van informar durant la tercera sessió del Concili, havia escrit en el número de febrer de 1965 de la revista literària *Nova Mir* que molts participants en el Concili, seguidors de Joan XXIII, s'adonaven que la força atraient del marxisme està en el seu humanisme, i citava com a exemple Guerra Campos: “El bisbe Guerra prevenia de subestimar el fet que el marxisme, que aspira a l'alliberament de l'home dins dels límits de la realitat, és un factor important de la vida actual i en la polèmica amb els marxistes els catòlics han de tenir en compte que actualment els marxistes no mantenen una posició de rebutjar les creences religioses”.¹⁰

No he trobat la documentació precisa, però en una biografia oficiosa es diu que de 1964 a 1972 Guerra Campos va ser “secretari general de l'episcopat espanyol”. Açò vol dir que durant la tercera sessió, amb Pla i Deniel ancià i malalt (encara que no moriria fins a 1968) i sota l'ègida de Morcillo, Guerra Campos havia desplaçat Tarancón del secretariat. Casimiro Morcillo, en efecte, tractava d'arrossegar en la seva línia l'episcopat espanyol. Contra tota expectativa va morir sense haver estat elevat al cardenalat, com es va fer amb els altres vicepresidents del Concili i segons corresponia a la seu madrilenya, pel que sembla perquè des del seu càrrec de vicepresident del Concili havia tingut alguna actuació en favor dels conservadors que Pau VI no va considerar correcta. Guerra Campos, conseqüent amb les seves idees, es va mantenir fins a la fi fidel a Franco. En 1967 havia estat designat pel cap de l'Estat procurador en Corts, i ho seria fins a 1977. Davant la Llei de Reforma Política, mentre Adolfo Suárez i el seu equip contactaven amb els procuradors per assegurar una majoria, Guerra

⁸ *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando, Series I (Antepreparatoria)*, Vol. II, *Concilia et vota Episcoporum ac praelatorum, pars II: Europa* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1960), p. 333-338.

⁹ *Acta*, vol. III, pars V, p. 520-525.

¹⁰ Cf. la nota informativa de l'ambaixada espanyola davant del Vaticà del 22 de gener de 1965, titulada “*Nova Mir*, el obispo Guerra y el Concilio”.

Campos no va assistir a la sessió de les Corts en la qual es va aprovar el projecte de llei i, en vespres del referèndum va aparèixer en la televisió el 18 de novembre de 1976 per a expressar el seu no rotund, però es va aprovar la llei el 15 de desembre del mateix any.

L'aplicació del Vaticà II a Espanya ensopogava amb una doble oposició: el govern d'una banda, i per una altra el sector de l'episcopat més addicte al règim. Els dos temes del Vaticà II dels quals més pendents estaven el govern espanyol i el sector de l'episcopat més addicte al règim eren els paràgrafs de la constitució *Gaudium et spes* sobre drets humans i la declaració *Dignitatis humanae* sobre la llibertat religiosa. Potser el govern estava més pendent de *Gaudium et spes*, però aquells bisbes estaven obsessionats per la llibertat religiosa.

Quan va arribar al príncep de Metternich, ancià i retirat ja de la vida política, la notícia de l'elecció papal del cardenal Mastai-Ferretti, diuen que va comentar: “Tot ho havia previst en el congrés de Viena per salvar Europa de les revolucions, tot menys l'elecció d'un Papa liberal!” Sigui o no certa aquella frase de Metternich, Franco va poder fer-la seva i dir: “Tot ho havia previst, tot ho havia deixat lligat i ben lligat amb els Principis Fonamentals del Moviment i les previsions successòries, excepte l'elecció d'un Papa liberal i aqueixos canvis en la doctrina catòlica!” El franquisme havia involucrat l'Església en el seu sistema, i quan l'Església evoluciona salta a la cara al franquisme com un torpede sota la línia de flotació.

Davant el canvi que feia l'Església catòlica, i atesa l'acceptació fins i tot constitucional que el règim franquista donava al magisteri de l'Església, Franco va encarregar a Antonio Garrigues y Díaz Cañabate, que havia estat ambaixador davant el Vaticà, que preparara una revisió dels Principis Fonamentals del Moviment (el partit únic del règim) de manera que s'acomodaren a la doctrina del Vaticà II. La tasca de Garrigues era summament difícil, perquè en realitat no hi havia manera de conciliar-los. Garrigues, en la seva conferència en el Simposi, (Madrid, 20-21 de maig de 1994)¹¹, va contar que Franco el va rebre en el iot *Azor* perquè li donés compte del seu treball. Garrigues li va plantejar la qüestió de què considerava el *Caudillo* essencial dins del Moviment, per a veure què calia salvar. Franco va dir: “Vol vostè saber què és per a mi l'essència del Moviment?”. Garrigues –així ho va referir en aquell simposi– va contestar que si alguna cosa hi havia en aquest món que tenia grandíssim interès per saber era precisament allò. Franco li va explicar llavors: “Per a mi el Moviment és com la *claque*. En un espectacle teatral o musical hi ha d'haver alguns que arranquen a aplaudir, perquè tot el públic els segueixi. Això és el que fa el Moviment dins del règim amb el poble espanyol”. Era tant com dir-li que podia incorporar tranquil·lament tot el que calgués dels documents conciliars, perquè el règim continuaria exactament igual, ja que mancava totalment d'uns principis ètics o de filosofia política i doncs era adaptable a qualsevol ideologia o situació. El franquisme va ser bastant camaleònic, capaç de mimetitzar-se segons canviés de color l'entorn, salvant només l'adhesió incondicional a la persona de Franco i el seu poder absolut.

El govern espanyol era també sensible al tema de la llibertat religiosa, que soscavava els fonaments del règim confessional franquista, però ensems havia de fer concessions als governs britànic i nord-americà, que s'interessaven per la llibertat dels protestants a Espanya. Va ser en aquest capítol, el de la llibertat religiosa, on es va produir una identificació més plena entre la Cúria vaticana, la majoria de l'episcopat espanyol i el govern de Madrid. Però així i tot l'actitud de l'episcopat espanyol no va ser tan monolítica com després s'ha dit.

¹¹ *Pablo VI y España*, p.189-191.

Ho testimonia un interessant informe que el 25 de novembre de 1964 va enviar l'ambaixador accidental davant la Santa Seu, Antonio Elías, al ministre d'Afers Exteriors, Fernando María Castiella. El diplomàtic informant mostra tenir notícies directíssimes del que s'ha esdevingut dins i fora de l'aula en aquell moment, encara que incorre en algunes inexactituds de detall. Refereix que quan es va anunciar l'ajornament es va produir a l'aula un enorme silenci, i immediatament (assegura, exagerant, el diplomàtic espanyol) la majoria dels pares conciliars abandonaren l'aula. Alguns, sobretot nord-americans, van començar a arreplegar signatures per a un escrit demanant al Papa que a l'endemà es votés sense dilació l'esquema. “La maniobra, per dir-ho així, de l'ajornament de la llibertat religiosa, sembla que va sorgir entre alguns membres de la mateixa cúria romana, concretament monsenyor Carli, i fins i tot d'alguns cardenals. Se'ls van unir italians, algun francès conservador, *poc més d'una vintena d'espanyols*, així com alguns pares conciliars de diversos països”. Encara que els espanyols no arribaven al 10 % dels signants, part de la premsa italiana va carregar sobre ells la responsabilitat de l'ajornament. “Quant a la posició dels [bisbes] espanyols, puc assegurar a V.I. que només una minoria d'ells (poc més de 20) es van adherir a la maniobra iniciada per algun representant de la cúria para ajornar la votació de la llibertat religiosa”.

Segons l'ambaixador accidental els bisbes espanyols es van mantenir en aquest tema (com en quasi tots) en una actitud passiva, deixant-se dur del corrent general (però ¿no va ser per ventura aquesta l'actitud de la majoria de l'episcopat universal, i per això, com dèiem al principi, la majoria conservadora inicial no va tardar a sentir-se renovadora?), i només uns pocs tenien criteri ferm en un o altre sentit. Els bisbes espanyols –sempre segons aquest informe– que veritablement van actuar com a dirigents del moviment contra la llibertat religiosa van ser els bisbes d'Orense, Ángel Temiño Saiz, de Calahorra-Logronyo, Abilio del Campo i de Ciudad Rodrigo, Demetrio Mansilla Reoyo. A aquests se'ls van afegir alguns més i, només a l'hora de signar la petició al Papa se'ls va unir el cardenal Quiroga Palacios, arquebisbe de Santiago de Compostel·la, tot i que aquest darrer va mantenir sempre “una actitud correcta i discreta”. Amb això l'ambaixador accidental suggereix que no ho va ser la dels altres prelats, com es veurà per l'incident que referirem. Creu en canvi que el grup dels partidaris de la llibertat religiosa és més compacte. Ho formen, segons ell, els arquebisbes de Saragossa, Pedro Cantero Cuadrado (bisbe de Huelva al començar el Concili) i d'Oviedo, Javier Lauzurica y Torralba, i els bisbes de Cadis, Tomás Gutiérrez Díaz, de Girona, Narcís Jubany (més tard arquebisbe de Barcelona i finalment cardenal), l'auxiliar de Màlaga Emilio Benavent Escuin, l'auxiliar de València Rafael González Moralejo (més tard bisbe de Huelva), el de Sogorb-Castelló, Josep Pont i Gol (més tard arquebisbe primat de Tarragona), el recentment nomenat bisbe de Salamanca Mauro Rubio Repullés, l'auxiliar de Sevilla José M. Cirarda Lachiondo i els dos auxiliars de Madrid, Maximino Romero de Lema i José Guerra Campos (que després seria feroçment conservador i franquista). Quant a l'arquebisbe de Madrid, Casimiro Morcillo González, el situa “en certa manera pròxim a aquests, encara que en una posició especial”. Però “darrere de tots ells [els espanyols partidaris de la llibertat religiosa], de manera discreta, està el cardenal de Sevilla Bueno Monreal”.

En aquest mateix informe es refereix un seriós incident ocorregut al Col·legi Espanyol de Roma, en la Via di Torre Rossa, on s'allotjaven quasi tots els bisbes espanyols. El Secretariat per a la Unitat, per accelerar el seu treball, havia demanat a tots els episcopats que li presentessin conjuntament totes les seves propostes d'esmenes a l'esquema sobre la llibertat religiosa. Això tindria per consegüent que el parer de la minoria contrària a l'esquema quedaria ofegat pel de la majoria de partidaris. El

cardenal Quiroga Palacios va convocar una reunió d'urgència al Col·legi Espanyol, després del sopar. No van poder assistir els que residien en altres parts (Bueno Monreal, Romero de Lema, González Moralejo i Rubio Repullés). El secretari de l'episcopat espanyol, Guerra Campos, va donar compte als assistents de la nota del Secretariat per a la Unitat. Cantero Cuadrado, que formava part d'aquest secretariat, va presentar la qüestió i va proposar accedir a la demanda i presentar una proposta conjunta de tots els bisbes espanyols, però va ser interpel·lat pel bisbe de Lleida [Aurelio del Pino, ultraconservador, franquista fanàtic i una mica desequilibrat], que el va increpar violentament". D'altres conservadors s'hi van sumar: "La violència d'alguns dels bisbes contra monsenyor Cantero va fer que alguns més abandonaren molestos i de manera ostensible la sala, entre ells el d'Astorga [llavors ho era el futur cardenal de Barcelona i Toledo Marcelo González Martín] i el de Girona [Narcís Jubany]". La posició intransigent del bisbe Del Pino sobre la llibertat religiosa s'il·lustra amb una anècdota de Joan XXIII. Quan encara era patriarca de Venècia, Roncalli va peregrinar a Sant Jaume de Compostel·la, en l'any sant jacobeu de 1954. Va contar Roncalli al seu amic el futur cardenal Albareda que al seu pas per Lleida va saludar el bisbe Del Pino, i aquest li va explicar que patien una gran sequera, deguda que havia molts maçons i protestants.

Una nota "confidencial" de l'Oficina d'Informació Diplomàtica del 26 de novembre es feia ressò de la conferència de premsa de l'arquebisbe d'Oviedo, Vicent Enrique i Tarancón, al seu retorn de Roma. Va comentar el prelat que l'ajornament de la votació de la declaració de la llibertat religiosa comportava el "consegüent ajornament de l'aprovació de l'estatut que regularà els drets de les sectes no catòliques a Espanya". Tarancón ho lamentava, afegint que "entre els que donaven suport la idea d'una ràpida votació de l'esquema estaven els prelats americans, perquè des del punt de vista pastoral i polític, la matèria és de màxima importància per a ells. Responent a l'acusació que els bisbes espanyols eren els principals responsables de la dilació, va assegurar que "solament 25 prelats espanyols, dels 80 que van assistir al Concili, van votar a favor de l'ajornament, i un dels cardenals espanyols, que estava a Roma, no va signar la petició per a tal ajornament" (amb la qual cosa deixava entendre que els altres cardenals espanyols l'havien signat). La nota de l'Oficina d'Informació Diplomàtica comentava pel seu compte: "A Espanya, s'esperava que el projecte de llei que definiria els drets dels 30.000 protestants espanyols seria duta a les Corts espanyoles en l'última sessió de final d'any, abans de Nadal. Però l'oposició ha estat lleugerament endurida en els cercles governamentals i la declaració de l'arquebisbe indica que serà ajornat el projecte de llei fins a després de la pròxima sessió del Concili Vaticà".

Quant a la posició de la jerarquia espanyola, William J. Callahan, lúcid i equilibrat historiador de l'Església espanyola contemporània, explica que l'episcopat espanyol, que "havia fet gala en tot moment d'una sorprenent capacitat per a no posar en perill el seu futur adaptant-se, encara que en molts casos a contracor, als dràstics canvis polítics", va voler en tornar del Concili proclamar la sabuda fidelitat al Papa i a la Santa Seu, però "la cúpula [episcopal] va seguir sent lleial a Franco durant el decenni de 1960".¹²

Amb data del mateix 8 de desembre de 1965 que va concloure el Vaticà II es va fer pública una declaració col·lectiva de l'episcopat espanyol. En aquell moment el secretari de l'episcopat espanyol ja no era Tarancón, sinó Guerra Campos. Després de fer grans elogis del Concili, el document prevenia sobre el doble perill que sol donar-se en èpoques de renovació: l'immobilisme i l'afany de novetats. Era evident que aquest darrer els preocupava més que el primer. El més significatiu del document era el que es

¹² William J. Callahan, *La Iglesia católica en España (1875-2002)*, Crítica, Barcelona, 1998.

deia sobre la llibertat religiosa. Recordava que, mentre es discutia el document, alguns bisbes espanyols havien reclamat que es mantingués la doctrina tradicional de l'Església però afirmava que, un cop aprovada la declaració conciliar, calia acceptar-la. Però després d'aquest acatament formulari sostenien que Espanya era un cas especial, i que no calia canviar res:

La declaració [sobre la llibertat religiosa] recorda que el dret a la llibertat en matèria religiosa, com tots els altres drets de la persona humana, pot estar subjecte a limitacions en la vida social. Correspon a l'autoritat civil protegir la societat contra qualsevol abús que es pogués donar amb el pretext de llibertat religiosa [...].

Aquestes limitacions poden ser diverses, segons les diferents circumstàncies sociològiques dels diferents països. *Per això la llibertat no s'oposa ni a la confessionalitat de l'Estat ni a la unitat religiosa d'una nació.* Joan XXIII i Pau VI, per no referir-nos més que als dos papes del Concili, ens han recordat a nosaltres, els espanyols, que la unitat catòlica és un tresor que hem de conservar amb amor. I la mateixa declaració, quan es refereix al cas concret que “ateses les circumstàncies peculiars dels pobles, es concedeixi a una comunitat religiosa un especial reconeixement civil en l'ordenament jurídic”, admet de fet la confessionalitat, a condició que, “ahora, es reconegui i respecti tots els ciutadans i comunitats religioses el dret a la llibertat quant a la religió”.

Però més greu va ser la instrucció pastoral publicada el 29 de juliol de 1966 per Guerra Campos, com a secretari de l'episcopat i del seu comitè permanent, amb el títol de “L'Església i l'ordre temporal a la llum del Concili”, amb la qual es va anticipar amb un fet consumat al que pogués dir l'assemblea plenària que 10 dies més tard tenia assemblea plenària. Després d'una llarga exposició que volia resumir, una mica tendenciosament, la doctrina conciliar sobre les realitats polítiques, en la darrera part el document s'ocupava de l'aplicació d'aquells principis a l'Estat espanyol (núm. 7, “Les institucions espanyoles i el judici de l'Església). Amb unes cites del Concili tretes del seu context volia justificar el règim de Franco, eludia tota crítica a aquest a la llum del Concili i rebutjava la desconfessionalització de l'Estat. “La societat espanyola viu fa algun temps un procés continuat de transformacions i de maduració interior”, deia; i afegia:

Suposada la voluntat operant d'acostar les formes institucionals vigents tant com sigui possible al citat ideal, l'Església no té per què emetre cap judici sobre la seva estructura. Valorar-ne els avantatges i inconvenients actuals, determinar les correccions o desenvolupaments que poguessin rebre, traçar les línies que hagueren de prevaldre en el seu futur, entra en el camp de les apreciacions prudencials, correspon a la tècnica, cada dia més complicada, del governar i a la prudència i experiència de governants i governats. No és matèria en què hagin de dictaminar els pastors de l'Església [...]. A més de les orientacions i recomanacions ja expressades, l'Església hauria de donar el seu judici moral sobre les institucions politicosocials només en el cas que, per l'índole mateixa de la seva estructura o per la manera general de la seva actuació, ho exigissen manifestament els drets fonamentals de la persona i de la família, o la salvació de les ànimes, és a dir, la necessitat de salvaguardar i promoure els béns de l'ordre sobrenatural (cf. *Gaudium et spes*, núms. 42 i 76; *Apostolicam actuositatem*, núm. 24).

No creiem que aquest sigui el cas d'Espanya.

Pensant en el futur, els dos motius d'ordre moral i sobrenatural que acabem de citar ens obligarien a rebutjar per endavant bé un sistema d'arbitrarietat opressora (cf. *Gaudium et spes*, núm. 75), bé un sistema fundat en l'ateisme o en l'agnosticisme religiós, en contra de la professió de fe de la majoria dels espanyols. És el nostre deure amonestar tots els fidels perquè de cap manera, ni amb cap pretext, contribueixin a enfortir les condicions que pogueren facilitar la implantació de tal sistema. Els recordem

les paraules del Concili: “Cal rebutjar la infausta doctrina que pretén edificar la societat prescindint en absolut de la religió, i que ataca i destrueix la llibertat religiosa dels ciutadans” (*Gaudium et spes*, núm. 36).

Els que s'havien entusiasmat amb la doctrina del Concili es van indignar davant aquest intent de tergiversar-la i així anticipar-se a tota crítica dels catòlics contra el règim franquista. Fins i tot entre el sector més obert de l'episcopat, el procediment arbitrari de Guerra Campos va ser molt criticat. Aquest prelat havia invocat l'article 27, núm. 7 dels estatuts de la Conferència Episcopal acabats d'aprovar, que deia: “Són atribucions de la Permanent (...) fer declaracions sobre temes d'urgència, sobre les quals informarà prèviament a la Santa Seu”. Un grup de bisbes, amb la intenció d'invalidar aquell document, van preguntar al Consell de Presidència de la Conferència si hi havia tanta urgència que justificés la publicació d'un escrit tan extens, de lenta elaboració i de transcendència nacional, quan poc després es podia haver sotmès a l'aprovació del Ple de la Conferència. De fet, les crítiques al document de Guerra Campos ja havien arribat a una certa premsa. El president de la Conferència va voler evitar que l'episcopat aparegués dividit i va demanar a tots que, en votació secreta, s'adherissin a la declaració de la Comissió Permanent, encara que precisant que aquesta adhesió no volia dir que estiguessin d'acord amb el document, i que podien tenir personalment reserves sobre certs punts. Per majoria, no unanimitat, l'Assemblea Plenària de la Conferència es va adherir al document de Guerra Campos.

Els bisbes, sobretot la cúpula de la Conferència Episcopal, feien grans esforços per a no mostrar-se dividits davant l'opinió pública, però entre el clergat i més encara en els moviments apostòlics la fossa s'anava eixamplant. Les dues Espanyes es desdoblaven en dues Esglésies. Johan Baptist Metz, una de les majors autoritats en teologia política, va dirigir la tesi d'Antonio Murcia Santos *Obreros y obispos en el franquismo*¹³ i, encara que coneixia bé les repercussions polítiques i socials que la doctrina del Vaticà II comportava, va quedar atònit al veure l'esclat que va provocar en el nacionalcatolicisme espanyol, i molt especialment en les relacions entre la jerarquia i molts militants catòlics. Murcia posa com a frontispici del seu llibre dos textos antagònics. El primer, d'un militant obrer espanyol, diu: “T'adverteixo una cosa: si no arribem a tenir fe, la meva dona i jo, d'allò res. Perquè nosaltres ja sabíem el camí que havíem de seguir: hi havia una dictadura fèrria, calia lluitar. Calia passar tortures, ja et dic, més de 17 vegades en comissaria. Em van trencar l'orella. Tres vegades a la presó. I després em desterren Tarancón...”. Això no els passava a cristians perseguits per l'horda marxista a l'altre costat del teló d'acer, sinó a uns catòlics militants en la catolicíssima Espanya. El segon text és d'un bisbe consiliari de moviments socials: “Calia evitar la impressió que la jerarquia estava dividida... Calia evitar que els moviments es convertiren en caixes de recluta per a la militància subversiva”.

L'anticlericalisme, des del segle XIX, havia estat sempre cosa de les esquerres, però ara sorgeix un anticlericalisme de dretes. Escriu textualment Tarancón, a propòsit de l'enfrontament entre el govern i l'episcopat, arran del projecte de concordat: “Podia dir-se que en aqueixa època s'iniciava una autèntica persecució, encara que encoberta i fundant-se en el bé de l'Església, contra la jerarquia i contra la postura de l'Església a Espanya”.¹⁴ Són els temps de les multes i fins i tot d'alguna detenció. Un acudit de

¹³ Ediciones HOAC, Madrid, 1995.

¹⁴ *Confesiones*, p. 323.

Quique en *Vida Nueva* presentava un capellà que començava el seu sermó dient: “Caríssims germans. I dic caríssims per la multa que em posaran.” És que les dretes s'havien manifestat sempre molt catòliques quan l'Església s'identificava amb elles, però no suporten, no ja que les ataquen, sinó simplement que prengui les seves distàncies pel que fa a elles. No és només un fenomen espanyol: s'ha donat també últimament a Amèrica Llatina.

La transició eclesiàstica travessa el seu Rubicó amb l'elecció de Tarancón com a president de la Conferència Episcopal. El cardenal Fernando Quiroga Palacios havia estat triat president en 1966 i acabava el seu mandat triennal a finals de febrer de 1969, poc abans de l'arribada de Tarancón a Toledo. Quiroga, segons Tarancón, pertanyia a l'ala conservadora de l'episcopat, però havien estat alguns bisbes conservadors els quals havien fet difícil la seva gestió. Per la seva bondat i honradesa era molt volgut de tots i havia estat triat per gran majoria, però estava decidit a no admetre la reelecció. En l'assemblea plenària reunida a principis de març va ser triat president Morcillo i vicepresident Tarancón, que eren clarament representants, respectivament, de la majoria conservadora i la minoria renovadora.

Pau VI va jugar la basa de Tarancón quan el va traslladar a la seu primada de Toledo i quasi simultàniament el va crear cardenal, el que no va fer amb Morcillo, a pesar de ser arquebisbe de la capital. Des de 1966 el nunci Riberi “no es privava de manifestar la seva disconformitat amb la postura i actuació de monsenyor Morcillo. Jo li vaig escoltar diferents comentaris sobre el tema, i fins i tot va afirmar, una vegada, que don Casimiro l'havia defraudat”.¹⁵ Quan en 1964 va ser traslladat a Madrid tenia fama d'obert, acreditada a Bilbao i a Saragossa, però un any després va canviar radicalment. Donava suport als jesuïtes dissidents del P. Arrupe i a la Germanor Sacerdotal. L'única explicació que li venia al cap a Tarancón era l'aprovació de la declaració conciliar sobre la unitat religiosa, que afectava la unitat catòlica d'Espanya. “Ell confonia pràcticament el bé de la pàtria amb el règim de Franco que és el que l'havia salvat”.¹⁶ A la mort de don Casimiro, el 30 de maig de 1971, Tarancón va ser fulminantment nomenat administrador apostòlic de Madrid, per anticipar-se a l'elecció del capítol, previsiblement en una línia conservadora. Guerra Campos era bisbe auxiliar de Madrid, però estava absorbit pel secretariat de la Conferència Episcopal i per la direcció de l'Acció Catòlica.

El 18 de desembre de 1971 era formalment traslladat Tarancón de Toledo a Madrid, cas insòlit d'un primat que passava a una altra seu, amb la qual cosa es reconeixia que Madrid era més important. L'ajuntament de Toledo va elevar a la Santa Seu una nota de protesta. A Toledo va anar Marcelo González Martín, que no podia continuar a Barcelona. El procés culmina amb l'elecció de Tarancón com a president de la Conferència Episcopal, càrrec que exercirà des de 1971 fins a 1981, reelegit per dos períodes més. A l'elaborar els estatuts de la Conferència, dues decisions seran especialment importants: el reconeixement del vot dels bisbes auxiliars (nomenats per la Santa Seu sense intervenció del cap de l'Estat) i l'exclusió del vot dels bisbes emèrits, que per la seva edat solien ser conservadors.

El gran calvari del cardenal Tarancón va ser la reacció, a Espanya i, el més dolorós, a la cúria vaticana, contra l'assemblea conjunta, quan l'assemblea conjunta era l'obra mestra de la seva campanya per posar a l'Església d'Espanya en la línia del Vaticà II. Amb gran visió de conjunt, Tarancón va veure clar que en l'Església d'Espanya s'havia obert un abisme entre un ampli sector de l'episcopat, ancorat en la teologia preconiliar i alhora en la situació política imperant, i una base popular, sobretot

¹⁵ *Confesiones*, p. 391.

¹⁶ *Confesiones*, p. 392.

capellans joves i militants dels moviments apostòlics, entusiasmats per l'aire fresc que Joan XXIII i el seu Concili havien infós a l'Església universal, és a dir, entre els enemics i els partidaris del Vaticà II. La denominació, “assemblea *conjunta* de bisbes i sacerdots”, era ja tot un programa.

Van preguntar els periodistes a diverses personalitats, després de les primeres eleccions democràtiques del 15 de juny de 1976, què els semblava el més destacat. Santiago Carrillo va destacar que, per primera vegada en la història contemporània d'Espanya, l'Església no havia estat part en aquelles eleccions. Aquesta neutralitat de l'Església, que no indiferència, va ser fonamentalment una decisió de Tarancón, que en les seves *Confesiones* es mostra una vegada i altra contrari a propiciar la creació d'un partit cristià, i fins i tot a aquella política que secularment s'havia propiciat des del Vaticà i que en deien “la unió de tots els catòlics”. Recordem la protecció que la Secretaria d'Estat donava, durant la Segona República, a la CEDA de Gil Robles, una coalició heterogènia, que no era democràcia cristiana, encara que hi abundaven els catòlics, per convicció religiosa en uns i en uns altres com una manera de defensar la propietat o els privilegis de classe. Així, van boicotejar el moderat projecte de reforma agrària de Giménez Fernández i el *modus vivendi* amb el Vaticà. En les dramàtiques eleccions de febrer de 1936 els cristians de la CEDA es van coalitzar amb els radicals de l'abans feroç anticlerical Alejandro Lerroux, que enmig d'escàndols de corrupció havia anat derivant cap al centre. Bernanos li ho recordava sarcàsticament durant la guerra civil, en les seves *Cimetières sous la lune*: “Vosaltres mai us negueu a rebre el fill pròdig, a condició que es porti el vedell”.¹⁷

Segurament l'aspecte més conegut, i per ventura també el més important històricament, de l'activitat pública del cardenal Tarancón va ser el seu paper en la transició política, des de les acaballes del franquisme fins als inicis de la democràcia, però aquest és ja un altre tema, del qual altres conferencians parlaran. El tema que se'm va proposar fou el de la seva contribució a la recepció del Concili Vaticà II. El que per a acabar, i a manera de conclusió, voldria assenyalar és que 10 anys abans de la transició política hi va haver una transició eclesiàstica, fruit innegable del Vaticà II. Difícilment la tan admirada transició política espanyola s'hauria desenvolupat tan suaument si no l'hagués precedit l'eclesiàstica. Doncs bé: el cardenal Enrique i Tarancón, que va ser personatge destacat de la transició política, ho va ser molt més de l'eclesiàstica, que era el terreny que més directament l'incumbia.

Així, l'Església, que havia jugat un paper primordial en la plasmació inicial del franquisme, en les seves acaballes actuaria com un poderós dissolvent del règim, i en aquesta funció dissolvent va ser protagonista el cardenal Vicent Enrique i Tarancón, de qui ara, en el centenari del seu naixement, fem agraïda memòria.

Hilari Raguer
Abadia de Montserrat

¹⁷ *Les grands cimetières sous la lune* (Plon, París, 1938), p. 93.